

Оксана Гомотюк

УКРАЇНА Й УКРАЇНСТВО ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ СТУДІЙ ІВАНА ФРАНКА

На тлі європейських подій висвітлено проблеми української спільноти у контексті історичного, соціально-економічного, філологічного, соціокультурного векторів розвитку. Підкреслено роль різних галузей знань у формуванні цілісного знання про український народ.

Ключові слова: етнографія, історія, література, фольклор, українознавство.

Для української спільноти Іван Франко – це видатний українознавець, мислитель, учений і письменник, дослідник старого письменства і народної словесності, історії України та її літератури, етнографії, економіки, філософії. Він автор понад чотирьох тисяч художніх творів і наукових праць. Іван Франко – один із небагатьох, хто писав кількома мовами (українською, польською, німецькою тощо) і перекладав із 14 мов. Учений своїми працями збагатив наукову і духовну скарбницю українознавства. Тому багатогранна спадщина дослідника була предметом наукових студій не одного покоління інтелектуалів, проте у кожному випадку відкриваються нові вектори його творчості.

Методологічною настановою для аналізу задекларованої проблеми обираємо слова І. Франка, який підкреслював, що “ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним боєм і радувалися кожним, хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головню, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почувати себе справді, практично частиною його” [1, с. 284].

Виходець із сім'ї селянина-коваля та бідної шляхтянки, І. Франко як ніхто добре засвоював життєві уроки та мав змогу аналізу буття найнижчих верств суспільства. Наукову творчість І. Франко починав за умов, коли під тиском Емського указу чимало діячів Наддніпрянської України перебувало в Галичині. На думку С. Єфремова, “...Галичина зробилася вікном для цілої України... до 1906 р., а великою мірою й потім до самого початку світової війни року 1914” [2, с. 342]. Як зазначав Д. Дорошенко, “...діяльність у Галичині українських письменників, особливо Драгоманова, дала дуже гарні наслідки в першому ж поколінні, що активно виходить на арену громадської роботи в половині 70-х рр. Найкращим і став Іван Франко” [3, с. 301]. Саме під впливом студій М. Драгоманова І. Франко відійшов від близьких до москвофільства поглядів на народовські позиції, а згодом перевершив свого вчителя, дійшовши до розуміння потреби самостійності України.

Система наукових поглядів дослідника сформувалася у процесі вивчення історії українського народу, його культури і духовності – від найдавнішого періоду до сучасної йому доби. Українознавчі праці І. Франка сприяли утвердженню самобутності українського народу і його культури в контексті світової та європейської цивілізації, зумовивши вивчення національної історії в етнічній єдності, тягості і самобутності. Як зазначав учений: “Метода, ... котра вказує нам певні явища життя не тільки в їх розвої, так сказати, розширенню, але рівночасно і в їх розвої в часі, їх періодичні зміни, єсть найвищею задачею науки і дає найцікавіші здобутки...” [4, с. 250]. На думку дослідника, “Предмет науки” – це “...маси людей, рух цих мас, спосіб життя” [4, с. 253], наголошуючи при цьому, що справжня наука має виконувати дві умови: вчити пізнавати закони природи і “...вчити користати з тих законів, уживати їх в боротьбі з тією ж природою” [5, с. 32].

Окреслимо основні напрямки студій на українознавчу тематику, що продемонстровано багатогранною творчістю, громадсько-політичною діяльністю. Перший шлях – це вивчення, дослідження історії краю у контексті культури свого народу, його місця серед інших спільнот, що слугувало пробудженню моральної свідомості та національної гідності українства. Другий шлях торувався через підняття духу свободи, гідності, що ґрунтувалися на гуманістичній позиції, коли людина, яка приймає принизливість свого становища, знищує у собі людське єство.

Суттєвий вплив на еволюцію гуманістики XIX ст. справляла історія, яка переживала період інституціоналізації. І хоча І. Франко не був професійним істориком, проте він ґрунтовно вивчав історичні джерела та літературу, розуміючи історію як “...слідження внутрішнього зв'язку між фактами” [6, с. 77], висловлював методологічні поради. Він наголошував на тому, що “...духовна зв'язь, то не що інше як природна причиновість, внутрішня діалектика розвитку, котра лучить в собі всі суперечності, вирівнює всі нерівності, котра з найрізномродніших частей творить одноцільну єдність. От тої – то діалектичної методи, тої єдності в погляді на природу і світ хибує ще й досі найбільші часті наших учених учителів” [7, с. 18]. Багата творча спад-

щина І. Франка засвідчує про широту інтересів мислителя. Такі праці, як "Мислі о еволюції в історії людськості", "Що таке поступ?", "Повний образ історії України-Руси", "Святослав", "Хмельниччина 1648-1649 років у сучасних віршах", "Панщина та її скасування 1848 р. у Галичині", "Матеріали до історії Коліївщини", "Наш погляд на польське питання", "Причинки до історії України-Руси" та інші висвітлюють важливі проблеми історичного буття українства.

Безперечно, що події української історії І. Франко осмислював у контексті загальносвітових сюжетів, вивчаючи становище українського народу в його етнічній єдності, тягlosti й самотності на ґрунтовній джерелознавчій базі. С. Шелухін у спогадах про І. Франка зазначає: "...1912 року в Одесі перебував Франко. Я доставляв Франкові книжки, він читав з інтересом і балакав, живучи науковими інтересами. Пам'ять у нього була надзвичайно велика. Одного разу він пішов зо мною в університет на реферат в Історико-філологічному товаристві про джерела нашого літопису... Вислухавши реферат і уваги вчених, Франко зголосився зі словом, зробив серйозні зауваження і всіх здивував глибоким знанням предмета й цитатами з пам'яті латинських, грецьких та жидівських джерел. Враження він зробив на всіх велике" [8, с. 15].

Учений приділяв значну увагу впливам скіфів на український історичний процес, наголошував на слов'янській природі антив, досліджував історію Київської держави, започаткованої, на його думку, в VII ст. Історію Галицько-Волинської держави він трактував як продовження традицій Давньоруської. Мислитель вказував на те, що до XIV ст. українська державність розвивалася самостійно. Польсько-литовська доба поставала як трагічний період української історії, з якого розпочинається національне та соціальне поневолення українців. І. Франко виокремлював такі події, як Люблінська, Брестська унії, які мали на його думку "поворотний вплив на українське суспільство". У розвідці "3 історії Брестського собору 1596 року" докладно проаналізовано мотиви унії, що були більше політичними та адміністративно-дисциплінарними, ніж догматично-релігійними. Це спричинило послаблення України, її деморалізацію, виникнення ненависті між українцями, взаємного недовіря, нетерпимості, що разом із наслідками Люблінської унії призвело до козацьких воєн [9, с. 193–219]. Рушійною силою національно-визвольної боротьби було козацтво. Важливу увагу вчений зосередив на постатях П. Конашевича-Сагайдачного, Б. Хмельницького, значення подій середини XVII ст. для українського народу. Козацькі конфлікти з польським режимом після тривалої боротьби завершилися послабленням Польщі (що згодом спричинило її поділ) та руїною Правобережної України й заселенням Лівобережної. "Крім одного Чернігова, не постали ніякі нові центри духовного життя аж до кінця XVIII віку. Московщина почала абсорбувати всі ліпші южноруські сили для себе... Ся переміна своєю чергою довела до змосковщення всіх вищих станів южноруської суспільності, котрі й далі в XVIII і XIX віках допомагають не тільки до піддержування сили й величі, а то й деспотичного характеру Росії, але не менше того допомагають до витворення і підвищення російської літератури і науки" [10, с. 43]. Так різко критикував І. Франко наступ російського царизму на Україну в XVIII ст. Закріпачення селянства, послаблення козацького елементу, обмеження автономії козацької України завершилося ліквідацією окремішності. Порівнюючи польське панування і російське гноблення, вчений схилився до думки, що Польща "під батогом" тягнула Україну до прогресу, а Російська імперія – до регресу.

Погляди на український історичний процес кристалізувалися на тлі широкої панорами культурного життя, зокрема на основі матеріалів народної творчості, насамперед пісенної. Так, у середині 1890-х рр. в науковця сформувалася чітка концепція українського літературного процесу – від найдавнішої доби до сучасності на підставі вивчення української літератури. І. Франко наголошував: "Історія літератури повинна бути частиною розвою духового життя народу з порівнюваними виглядами на інші літератури народні..." [11, с. 8]. У статті "Метод і задача історії літератури" (написаній на початку 90-х рр. XIX ст., уперше опублікованій у праці М. Возняка "До поглядів Івана Франка на українську літературу" (1926)), письменник окреслив своє розуміння літератури, що має бути "...живописуванням сучасної суспільності, її життя, праць і змагань" [12, с. 18]. Важливого значення він надавав становищу українства у світовій спільноті, схвально відгукуючись про культурно-історичну школу, яка "...почала дослідження перехрещення впливів, їх модифікації, що мало наслідком поглиблення і розширення розвою духового життя" [13, с. 38]. Першорядним у дослідженні письменства І. Франко вважав розробку наукових критеріїв періодизації літературного процесу. Вихідною позицією у цьому була теза про те, щоб "...замість давніх явищ, які зникли, поставали нові, відмінні, які відповідали б зміненим умовам культурного життя" [14, с. 285]. Учений виокремив три великі епохи у розвитку української літератури. Староруська епоха переважно з візантійським впливом охоплювала період до половини XVI ст. Після об'єднання України з Литвою, а згодом з Польщею ці впливи змінилися у західноєвропейському напрямку. З половини XVI ст., від періоду переходу в "Южну Русь" московського друкаря Івана Федорова, заснування Острозької академії, появи численних церковних братств у містах, шкіл, друкарень розпочинається нова доба в історії української літератури. Вплив Заходу, здебільшого Польщі, переважав над впливом грецького Сходу. У цей період виникла полемічна література, написана новою літературною мовою, набагато ближчою до народної, ніж давньоцерковна. Друга половина періоду, починаючи з 1648 р., характеризується появою козацьких дум. Козацькі війни "...підняли високо національне почуття, витворили багату традицію лицарських

діл, могутих і сильних характерів і дали матеріал для розвою южноруської історіографії, котрої найкращими представниками являються Самовидець і Величко" [13, с. 43]. Водночас Запоріжжя дало змогу започаткувати складання поем народною мовою. У запорізьких віршах мислитель вбачав початки нової епохи "южноруської" літератури – свідомо народної та демократичної. Поява нових відносин як політичних, так і соціальних (підпорядкування усіх частин України великими державами з розвинутим мілітаризмом, грошовою системою, всевладною бюрократією), і нових ідей рівності, народності, демократизму витворили нову епоху – народну, що розпочалася для Лівобережної України, а з 30-х рр. XIX ст. – для Західної України. Мислитель виокремив характерні ознаки нової літератури: народний характер, демократизм, оригінальність, світськість [13, с. 46-47]. Варто наголосити, що саме І. Франко довів, що "малоруська" [українська] література не тотожна "великоруській" [російській], й існуватиме окремо. Як література самобутнього народу, за прикладом І. Котляревського, вона вибрала спочатку європейський дух, "проціджений великоруським цідилком", але невдовзі після наполеонівських війн сама нав'язала прямі і жваві контакти із Західною Європою і стала за формою, мовою і змістом літературою європейською, у ній помітне відлуння тих принципових питань індивідуального і громадського життя, які хвилювали душу тогочасної цивілізованої людини, і вона з власного ґрунту, з народного життя намагалася надати їм оригінальну форму і знайти на них оригінальну відповідь [14, с. 84].

І. Франко стверджував, що фольклор для нової української літератури відіграв важливішу ніж, для будь-якої європейської, роль. З огляду на це, у науковій спадщині українознавця значне місце посідають дослідження у галузі народної творчості. За кількістю опублікованих праць, ґрунтовністю досліджень, багатогранністю фольклористичних інтересів І. Франка вважаємо одним із провідних науковців-українознавців. За допомогою літературно-історичного порівняння він прагнув сформувати критичну базу для оцінювання поетичних пам'яток нашої нації [15, с. 15]. У полі зору українознавчих студій дослідника були українсько-татарські війни напередодні Хмельниччини, пісні періоду національної революції середини XVII ст., Гетьманщини, гайдамацький, опришківський рухи тощо. Як зазначав автор, ці теми покликані "...пізнати механізм історичного руху, пізнати, звідки пішли, ким і як здобувалися ті здобутки, котрими ми тепер можемо користуватися і котрі нам повинні служити підставою для здобування чимраз нових" [16, с. 7].

Значну увагу приділив І. Франко такому вияву непокори українського народу проти поневолення, як Коліївщина. Аналізуючи причини селянсько-гайдамацького руху, рушійні сили, наслідки боротьби, мислитель доходить висновку щодо спадковості цих виступів від революції періоду Б. Хмельницького. Велику увагу дослідник приділяв революційним подіям 1848-1849 рр. у Галичині. Він першим оцінив масштаби та особливості національно-визвольного руху в краї.

Треба зазначити, що галицька проблематика сприяла започаткуванню в українській історіографії історичної біографістики. У праці "Життя Івана Федоровича і його часи" (1883) дослідник змальовував на основі подій середини XIX ст. особисте і громадське життя цього поміщика, власника с. Вікно на Тернопільщині, що був послом з Тернополя до Віденського сейму в 1848 р. і вирізнявся серед інших депутатів розсудливістю, критичністю сприйняття й оцінювання дійсності [16, с. 10].

Основні віхи життя і творчості І. Франка пов'язані із Галичиною, Буковиною, тому чимало наукових положень та висновків зроблено на підставі аналізу галицької дійсності, її злободенних проблем. Галицька проблематика є визначальною у студіях з економічного та соціального становища в умовах Речі Посполитої, Австрійської та Австро-Угорської імперій. На підставі компаративного аналізу стану української освіти із російською ("Університети в Росії" (1887), "Двоязычність і дволичність"), австрійською ("Середні школи в Галичині в 1875-1883" (1884)), польською ("До історії просвіти в Галичині") з боєм зазначав, що близько 3 тис. громад у Галичині не мають початкових шкіл і лише одна школа припадає на 1713 осіб та дуже мізерною є вчительська платня [17, с. 108-112].

Дані переписів 1880 і 1890-х рр. дали змогу проаналізувати кількісний і національний склад населення Галичини, його віросповідання та освітній рівень, що увиразнювало сумну статистику неписьменності. Так, у 1890 р. не вміло ні читати, ні писати 68 % населення, а серед жінок цей показник становив 71,6 % [18, с. 317]. Недостатній рівень розвитку нижчої школи створював проблеми в її вищій ланці, що "спричиняло брак творчості, належного рівня викладання у гімназіях та університетах, відсутність допомоги та заохочення власних думок, низький рівень науки" [19, с. 168].

Стан освіти у краї вчений пов'язував з іншими проблемами, що не давали змоги українству розвиватися природним шляхом. Докладне вивчення життя і побуту українців було складником його українознавчого доробку. Аналізуючи становище галицького селянства, дослідник у рецензії на книгу С. Щепановського "Злидні Галичини в цифрах" (1888) зауважив, що Галичина перебуває попереду інших європейських країн щодо відносної кількості рілляничого населення, а галичани, які експортують сільськогосподарську продукцію, харчуються дуже бідно. Формуючи тодішнє українство, національний світогляд борців за незалежність України, І. Франко стверджував, що причинами такого низького рівня не є фізична дегенерація або нездатність галицького робітника чи селянина. На його думку, "Головною причиною

нашої економічної відсталості є брак засобів і сучасних знарядь праці – машин” [20, с. 16]. Учений докладно вивчав побутові умови селянина та робітника. І якщо на перший погляд українське село було доволі мальовничим та мало ідилічний характер, то глибоке дослідження повсякденного життя дало змогу дійти висновку, що галицький селянин “...їсть половину з того, що європейський робітник. Очевидно, працездатність, енергія та охота до праці галицького селянина випливають з цього” [21, с. 503–505]. У статті “Що нас єднає, а що розділяє?” І. Франко вперше наголосив на солідарності між галицькими робітниками як запоруці поліпшення їхнього життя [22, с. 16].

Можна стверджувати, що в українських наукових колах він перший дослідник економічної сторони буття українства як на теоретичному, так і на практичному рівнях [23, с. 229]. Так, наприкінці 70-х рр. XIX ст. за участю І. Франка було організовано масове збирання матеріалів про життя і побут українців, розширено територію і межі етнографічних досліджень, залучено до цієї роботи студентську молодь [24, с. 325]. З цією метою в 1883 р. учений створив Етнографічно-статистичний гурток у Львові, заохочував члена Краківської академії наук І. Коперницького до організації етнографічної експедиції на Бойківщину, Лемківщину та в інші місцевості Українських Карпат [25, с. 19]. Завданням гуртка було студювання життя і світогляду народу, а також підготовка і видання бібліографії книжок, статей та інших матеріалів з етнографії та статистики, здійснення періодичних екскурсій. За ініціативою та участю І. Франка гурток організував експедиції західними землями України. Екскурсанти, як зазначав дослідник у статті “Мандрівка руської молодіжі”, ставили за мету “...доочне знайомитися з життям і економічним побутом рідного народу, з красою і природними скарбами та історичними пам’ятками свого краю, а з другого боку, освіжувати і ширити почуття народне” [26, с. 1].

Лише за рік діяльності гуртка було проведено 12 засідань, де заслухано доповіді І. Франка та інших науковців; відбувалися теоретичні дискусії про методи дослідження; було обговорено питання скасування панщини у Галичині, проблему жіночої неволі, відображеної в народних піснях та загадках, а також досліджено джерела виникнення українських народних пісень про події у Галичині в 1848 р. тощо. Інформацію про результати наукової діяльності гуртка публікувала газета “Діло”. Так, у 1884 р. надруковано статті І. Франка: “Засідання етнографічно-статистичного кружка”, “Нашим молодим мандрівникам в дорогу”, “Мандрівка руської молодіжі”. Крім того, в 1878 р. у журналі “Дзвін” з його ініціативи започатковано розділ “Вісті з Галичини”.

Так, зібрані етнографічні матеріали публікували і в заснованому в 1895 р. “Етнографічному збірнику”, науковими редакторами якого були І. Франко та В. Гнатюк. У 1899 р. в Галичині почали видавати “Матеріали до українсько-руської етнології”, де оприлюднювалися етнографічні, археологічні, антропологічні розвідки та монографії про народну архітектуру, рибальство, гончарство тощо. У 1898 р. при філологічній секції Наукового товариства ім. Т. Шевченка створено Етнографічну комісію, в якій працював І. Франко (спочатку членом, а пізніше – головою). За період головування в цій комісії вчений здійснив кілька експедицій. Так, у 1900 р. О. Роздольський, М. Павлик, О. Колесса, І. Франко побували у Стрийському, Городецькому та інших повітах Галичини, у 1904 р. організовано подорож на Бойківщину. Набутками розвідок були різноманітні вироби народного мистецтва, зразки одягу, прикрас.

Треба зазначити, що І. Франко був організатором збирання експонатів для музею при НТШ. З цією метою у “Літературно-науковому вістнику” надруковано звернення “Збирайте етнографічний матеріал”, де акцентувалась увага на змінюваності та минучості у процесі історичного розвитку народної культури. З огляду на це визначено завдання музею – збирати і зберігати для науки пам’ятки культури. Крім того, було розроблено програму для збирання етнографічного матеріалу, в переліку якого зазначався одяг, моделі господарських і промислових знарядь, будівель, вишивки, писанки, різьблення по дереву, металу, тканини та предмети старовини – кам’яні, бронзові, кістяні знаряддя, зброя, рукописи, стародруки [27].

Завдяки старанням І. Франка та В. Гнатюка етнографічна робота в цей період значно активізувалася. Давніх етнографів-аматорів змінили збирачі-систематики, діяльність яких ґрунтувалася на принципах науковості та критичного ставлення до етнографічного матеріалу. Варто зауважити, що етнографіст-науковці попередньо ознайомлювалися з відповідною літературою з досліджуваної проблеми, а під час дослідження виконували точну паспортизацію предметів [28, с. 43].

У 80-х рр. XIX ст. в західних областях України було організовано кілька виставок. У 1881 р. в Коломиї відбулася перша етнографічна виставка у Галичині, на якій було представлено покутсько-гуцульські народні вироби: килими, вишивки, гончарські та вирізьблені з дерева вироби. У 1882 р. в Перемишлі організовано крайову, а в 1887 р. у Тернополі – виставку зразків народного одягу західних областей (з цього приводу опубліковано розвідку “Етнографічна виставка у Тернополі” (1887)). У 1894 р. створено етнографічний відділ при Музеї художнього промислу в Львові. Цим подіям велику увагу приділяв І. Франко, популяризуючи їх у журналі “Діло” (1892), “Життя і слово” (1894), “Кур’єр Львівський” (“Kurier Lwowski” (1897)). У пресі також було порушено питання про налагодження співпраці етнографів, істориків і археологів.

Важливу ділянку етнографічної праці І. Франка становлять т. зв. "квестіонарі" – анкети для збирання етнографічних матеріалів. Треба зазначити, що для цих анкет характерний науковий підхід, тому вони могли бути не лише путівником для збирання етнографічного матеріалу, а й програмою етнографічних досліджень.

Вважаючи етнографічну науку важливим інструментом на шляху визволення українства, І. Франко надавав великого значення методиці етнографічного дослідження. Він пропонував виявити єдність матеріальної і духовної культури українського народу на всій етнічній території, наголошуючи на спільних рисах культури і побуту її складників. Доцільним способом викладу інформації науковець вважав монографічний опис із широким використанням статистичних та економічних даних. І. Франко та його однодумці порушили питання житла, приготування їжі, звичаєвого права, способів володіння землею та форм організації суспільного життя, які "випадали" з поля зору дослідників. Спрямовані етнографічні експедиції, популяризація матеріалів, наукові публікації вченого вперше стосувалися економічного аспекту життя українського селянина і робітника.

У контексті економічної тематики неодноразово порушувалася проблематика моралі. Кілька спеціальних статей, надрукованих у 1893 р. в газеті "Kurjer Lwowski", І. Франко присвятив галицькому лихварству. Загалом він поділяв і розвивав положення львівського дослідника Леопольда Каро. "Галичина, – йдеться у статті «Лихварство в Галичині», – класичний край лихварства" [29, с. 373]. Жоден край австрійської монархії, навіть у всій Європі, не може показати такого великого числа професійних лихварів, як Галичина" [29, с. 374]. Ті лихварі – переважно євреї: сільські шинкарі, крамарі, торговці і т. п. Заможні селяни становили невелику кількість порівняно з лихварями-євреями. Поміщики та їх управителі (двори) також позичали незаможним селянам дрібні суми, збіжжя, інші продукти, але рідко під відсотки, заставу селянського ґрунту [29, с. 375–376]. Виокремлюючи головні чинники, які гнали селянина до лихварів, дослідник зазначає, що це були переднівок, стихійні лиха, неврожай, пишні весілля, хрестини і похорони, судові процеси і спадкові переговори та податки [29, с. 375]. І. Франко торкнувся питань моралі та етики бізнесу в своїх публікаціях, до числа яких відносимо "Тернопільську моральність". Автор чітко проаналізував кодекс "тернопільської" моралі, характерний для Галичини, як і всього австрійського підприємницького суспільства, де гонитва за прибутком є загальною і здебільшого дуже жорсткою. У Франції цю "поетичну сторону" професії купців, "нелояльну конкуренцію" підвели під окрему карну статтю, яка на теренах Галичини відсутня [30].

В унісон українськомовній публіцистиці та наукових розвідок з життя галицького села дослідники творчості вченого виокремлюють аналогічну тематику в німецькомовних творах І. Франка, поділяючи при цьому його об'єктивне бачення тогочасної дійсності. Предметом дослідження більшості німецькомовних праць стали: специфіка економічних обставин життя галицького села, особливості "світу" галицької родини, стан шкільництва у краї, а також суспільно-політичні реалії у контексті визначення "статусу" галицького виборця-селянина, фальшування результатів голосування, польсько-українські відносини та їх наслідки для розвитку соціальної інфраструктури [31, с. 58–65].

В етиці І. Франка чільне місце посідає проблема поступу, віра в нього, його нестримну силу. Глибоке розуміння історичного процесу, далекоглядність та наукова мудрість, цілісне та системне бачення закономірностей та провідних тенденцій існування людського суспільства дало змогу зазначити, що поступ "...не все будує, але часто руйнує" [32, с. 345]. Ця теза підтверджувалася прикладами з історії Руси-України, яка тисячу років тому була окремою, самостійною державою, що загрожувала Царгороду, приймала в Києві французькі посольства і віддала князівну за французького короля. Проте після століть такого державного життя, коли "...у нас почало заноситися і на витворення власної просвіти, школи, письменства і всього того, що робить купу людей цивілізованим народом, на нас спадає грім із ясного неба, монгольські орди, і розбивають зачатки нашої цивілізації і кидають нас на довгі століття в кут, у пільму, в неволю та залежність" [33, с. 345].

Поряд з аналізом історичних злетів і падінь світової цивілізації І. Франко вивчав майбутній громадський устрій "Енгельсової держави", в якій робітники на основі загального голосування здобудуть перевагу в державних рядах. Народна держава має змінити панування одних і неволю інших. Проте, як зауважував мислитель щодо її майбутнього, "...народна держава стала би величезною народною тюрмою", її всеохоплююча сила була б тятарем для волі, душі людини, перетворившись у "...всевадну пані над життям усіх горожан" [33, с. 341].

Варто підкреслити, що студіювання еволюційної теорії розвитку людства вибудовувалося на основі інтегрованого знання – синтезу природознавства, соціології та історії. "Маючи таких союзників, – зауважував І. Франко, – історія може сміло глядіти в будучність" [34, с. 79]. При цьому наголошувалося на деяких методологічних застереженнях науковця про "безсторонність", "власне чуття" історика (а не про принцип партійності в історичних дослідженнях, як це приписувала І. Франкові радянські науковці). Дослідник роз'яснював, що історик, по-перше, є людиною, сином певного історичного періоду, певного народу, вихованим на певних поняттях і поглядах, "...від котрих впливу ще ніхто на світі не увільнився". По-друге, історія ніколи не буде і не може бути повною, завершеною. "Історія назавсідги останеться таким будинком, котрий кожне нове покоління в більшій або меншій часті перебудовує

і пересипає відповідно до власних потреб, до власних поглядів..." [34, с. 77]. Варто зазначити, що свою вагому конструкцію у розуміння українського буття, окреслення його перспектив розвитку вніс цей відомий українознавець.

Яким же бачив І. Франко майбутнє України? Обґрунтовуючи свій погляд на національний розвиток України, Великий Каменярь підкреслював, що політична несаможиттєвість нації дає змогу визискувати себе іншій, а отже, доходять висновку автор, національно-економічні питання спонукають до виборювання для себе політичної самостійності. Українознавець вимальовує своє бачення історичного процесу, в основі якого не повинні лежати лише економічні важелі, як це проповідували марксистки. Теоретичною основою, фундаментом ідеї української нації, як і будь-якої іншої нації, є розвиток національних ідеалів – "...синтезом усіх ідеальних змагань, будовою до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного ... життя і розвою нації. Все, що йде поза рамками нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до пановання одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації" [35, с. 282].

Це далеко неповний аналіз проблематики українознавчих студій ученого, але він засвідчує, що творчість мислителя є важливою сторінкою на шляху оформлення концептуальних підвалин цілісної системи знань про український народ на рівні європейських вимог у напрямку утвердження неминучості державного становлення української нації, а також повернення українознавців Західної України до осмислення загальноукраїнських проблем.

Література

1. Франко І. Поза межами можливого / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1982. — Т. 45. — С. 276–286.
2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов — К.: Феміна, 1995. — 685 с.
3. Дорошенко Д. Розвиток науки українознавства у XIX — на початку XX ст. та її досягнення / Д. Дорошенко // Українознавство: Хрестоматія — посібник: У 2 кн. / Упоряд. В. С. Крисаченко. — К.: Либідь, 1997. — Кн. 2. — С. 286–309.
4. Франко І. Статистика яко метода і яко наука / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1985. — Т. 44. — Кн. 1. — С. 248–254.
5. Франко І. Наука і її взаємини з працюючими класами / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1985. — Т. 45. — С. 76–139.
6. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1982. — Т. 45. — С. 76–139.
7. Франко І. Кілька слів о тим, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т. 45. — С. 188–195.
8. Шелухін С. Українство 80-х років XIX віку і мої зносини з Іваном Франком / І. Франко // Літературно-науковий вістник. — 1926 — Т. ХС. — С. 280–289.
9. Франко І. З історії Брестського собору 1596 р. / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т. 48. — Кн. II. — С. 193–219.
10. Франко І. Мотиви для вияснення умовитивування свого плану / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1984. — Т. 41. — С. 34–49.
11. Франко І. Задачі і метод історії літератури / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1984. — Т. 41. — С. 7–16.
12. Франко І. Метод і задача історії літератури / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1984. — Т. 41. — С. 17–23.
13. Франко І. Характеристика літератури руської XVI–XVIII ст. / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1983. — Т. 38. — С. 281–294.
14. Франко І. Українсько-руська (малоруська) література / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1984. — Т. 41. — С. 74–75.
15. Франко І. Хмельниччина (думи, пісні та вірші) / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т. 43. — С. 7–62.
16. Франко І. Життя Івана Федоровича і його часи / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т. 46. — Кн. I. — С. 7–299.
17. Франко І. Народні школи і їх потреби / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т. 46. — Кн. II. — С. 108–115.
18. І. Франко. В справі нарису історії українсько-руської літератури. З приводу рецензії в газеті "Рада". Лист І. Франка до редактора газети "Рада" зі Львова до Києва. 13. 07. 1910 / І. Франко / Багалій Дмитро Іванович // ІР НБУВ. — Ф. I. — Спр. 8520. — 2 арк.
19. Франко І. З поля нашої науки / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т. 46. — Кн. II. — С. 166–179.
20. Франко І. Злидні Галичини в цифрах / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1984. — Т. 44. — Кн. I. — С. 14–20.
21. Франко І. Галицький селянин / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1984. — Т. 44. — Кн. II. — С. 503–513.
22. Франко І. Що нас єднає, а що розділяє? / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1984. — Т. 44. — Кн. I. — С. 15–19.
23. Гнатюк В. До характеристики етнографічної діяльності Івана Франка / В. Гнатюк // Записки НТШ. — Львів, 1906. — Т. XXI. — Ч. 17. — С. 229–232.
24. Світ. — 1882. — № 18-19. — С. 320–327.
25. Ломова М. Етнографічна діяльність І. Франка / М. Ломова. — К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1957. — 120 с.
26. Франко І. Мандрівка руської молодіжці / І. Франко // Діло. — 1884. — Ч. 85.
27. Збирайте етнографічний матеріал // Літературно-науковий вістник. — 1902. — Т. XVII.
28. Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в. / І. Франко // М. Возняк. З життя і творчості Івана Франка. — К., 1955. — 120 с.
29. Франко І. Лихварство в Галичині / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1984. — Т. 44. — Кн. II. — С. 373–392.
30. Франко І. "Тернопільська" моральність / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1982. — Т. 44. — Кн. I. — С. 254–255.
31. Рудницький Л. Образ Галичини у німецькомовних творах І. Франка / Л. Рудницький // Варшавські українознавчі зошити, 15-16: Польсько-українські зустрічі / За ред. С. Козака. — Варшава, 2003. — 557 с.
32. Франко І. Що таке поступ? / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т. 45. — С. 340–349.
33. Франко І. Що таке поступ? / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т. 45. — С. 340–349.
34. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1982. — Т. 45. — С. 76–139.
35. Франко І. Поза межами можливого / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1982. — Т. 45. — С. 276–286.

On the background of European events the problems of Ukrainian association in the context of historical, social-economic, philological and social-cultural directions of development are shown. The role of different knowledge areas is underlined in forming of integral knowledge about Ukrainian people.